

I.

SCRIITORI DIN SPAȚIUL
BASARABEAN

”

*Dacă visul unora a fost ori este
să ajungă în Cosmos, eu viața întreagă
am visat să trec Prutul.*

Grigore Vieru

Sumar

4 Cuvânt-înainte

I. SCRITORII DIN SPAȚIUL BASARABEAN

- 8 Doi prozatori canonici în două reeditări,
după aproape jumătate de secol:
Ion Druță și Vladimir Beșleagă
- 19 Un om al inocenței: Grigore Vieru
- 56 *Perestroika* și noua poetică basarabeană:
Eugen Cioclea și Grigore Chiper
- 77 Scriitori cu viitor: Dumitru Crudu și Liliana Corobca

II. SCRITORII CU ORIGINI BASARABENE

- 100 Dez-angajarea ideologică: A.E. Baconsky
- 107 „Sistematica poeziei”: Leonid Dimov
- 141 Un „șazecist” liric atipic: Gheorghe Grigurcu
- 152 În absența părinților: universul lui Emil Brumaru
- 198 „Destinul unui basarabean”. Șansele posterității: Paul Goma
- 213 **Profesionalism** (*Alex. Ștefănescu*)

Doi prozatori canonici în două reeditări, după aproape jumătate de secol: Ion Druță și Vladimir Beșleagă

O singură frază „pe linie” se poate găsi în romanul lui Ion Druță *Clopotnița*, scris la Moscova în 1972 și ajuns la ediția a VII-a¹. Ea apare spre final, într-un discurs ținut de un biet profesor externat din spital (la Chișinău) și revenit în satul (Căpriană) unde ambiționase a forma învățăcei.

Profesorul fiind de istorie, iar întregul roman fiind unul despre pierderea rădăcinilor, laolaltă cu a mărturiilor despre vechimea unei vetre, fraza cu pricina vine... ca nuca-n peretele școlii sătești:

„– Cum se poate una ca asta, Marie?! Că doar istoria n-o fi însemnând numai cioburi și vase de lut scoase de savanți la marginea Orheiului! Istoria nu se concentrează doar în icoane și clopotnițe ridicate în vârfuri de deal, oricât de vechi și oricât de mărețe ar fi ele. Istorie se cheamă și zborul navelor spațiale, și ploaia din zece spre unsprezece aprilie, și daravera din școala noastră”².

Intervenția aceasta pretins pedagogică mai continuă nițel, ca și cum Druță ar fi vrut să se asigure că mesajul, oferit ca o concluzie pentru *Clopotnița*, este suficient de convenabil pentru „foruri”, legitimând ideologic romanul în ansamblu. Căci, altfel, acesta numai „căldicel” și comod nu este, la începutul anilor '70, în Uniunea Sovietică³ sau oriunde altundeva în interiorul lagărului socialist.⁴

¹ Ion Druță, *Clopotnița*, roman, ediția a VII-a, Chișinău: Editura Cartier, 2015, 280 p.

² Idem, p. 271.

³ Într-o cronică la un volum relativ recent de proză memorialistică semnat de Druță, Mircea V. Ciobanu face o referire directă la romanul *Clopotnița*, pe care îl califică drept unul „subversiv”: „romanul subversiv al lui Druță din anii '70 (Horia, personajul principal de acolo, era și el venit din Bucovina, plai cu un loc aparte în memoria afectivă a lui Druță)”. În art. *Ce ascunde „căsuța de la născruce”?*, „Viața Românească”, nr. 10, 2018.

⁴ Într-o contribuție memorialistic-critică nuanțată, Andrei Țurcanu vorbește despre disidența lui Druță, care ar fi avut, la propriu și la figurat, regim de exclusivitate:

În capitolul pe care i l-a dedicat lui Druță în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Mihai Cimpoi semnaleză „refuzul convențiilor ideologice oficiale”¹, pentru ca ulterior, începând cu 1994, atitudinea scriitorului să fie amendată astfel: „a pactizat în mod paradoxal cu cei care l-au blamat”², istoricul literar făcând, din această perspectivă, observații și asupra operei anterioare a lui Druță: „În opera sa n-au lipsit notele de regionalism literar cu o tendință estetică antiromânească”³. Într-o „schiță de portret” făcută lui Druță la 80 de ani, Alexandru Burlacu va sintetiza astfel receptarea scriitorului după 1990: „Atitudinile noastre față de Druță s-au polarizat și radicalizat fundamental, oscilând între idolatrizarea și damnarea scriitorului”⁴.

În *Clopotnița* însă, Druță a vrut și a reușit să publice o proză a identității comunitare, rurale și naționale, în cercuri concentrice pe care personajul central ajunge a le suprapune. În jurul lui se paginează, așa zicând, romanul, lipsit de un narator impersonal și știutor. Fiecare capitol îl are în centru pe Horia Holban, bucovineanul ajuns profesor la Căpriană, după ce, ca student la Chișinău, promitea o carieră mai înaltă.

Aflăm aceste aspecte și detalii biografice treptat, pe măsură ce romanul avansează și profesorul se tot apropie de locul dăscăliei sale. Cartea începe

„Povestea unui David basarabean care îl împunge cu penița de aur pe Goliatul sovietic e, eufemistic spus, puțin cam exagerată. Disidență a făcut numai Ion Druță. Una cu intermitențe și ambiguități, personalizată la maximum într-o confruntare dintre autorul cu cele mai vădite în epocă virtuți de scriitor național și prim-baronul local al PCUS, Ivan Bodiul”. În vol. *Cartea din mâna lui Hamlet. Andrei Țurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi*, Chișinău: Editura Cartier, 2017, p. 24.

¹ Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău: Editura ARC, 1997, p. 178.

² Idem, p. 178.

„Pactizarea” aceasta constă, în opinia formulată net a lui Cimpoi, în următoarele: Druță ar fi manifestat „atitudini conservatoare de păstrare a «semințelor socialiste», a moldovenismului și creștinismului modelat după cel rusesc”.

³ *Ibidem*, p. 178.

⁴ Alexandru Burlacu, *Textențe*, vol. II: *Scara lui Osiris*, Chișinău: Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Filologie, 2008, p. 157.

În acest mic studiu al receptării operei și biografiei lui Druță, criticul basarabean citează rânduri încă mai aspre ale lui Ion Simuț: „Dacă pactul său ciudat cu Moscova nu l-ar fi compromis, am fi putut spune că Ion Druță a dobândit pentru Basarabia rolul de scriitor național. Așa nu putem spune decât tristul adevăr că prin biografia sa de la senectute *Ion Druță a rămas sovieticul romanului basarabean*”. Apud Alexandru Burlacu, *op. cit.*, p. 158.

cu un prezent confuz și problematic al „eroului” care, externat din spitalul republican din Chișinău, deambulează prin oraș și se lasă chinuit de amintirile proprii. Drumul spre casă al bolnavului de inimă durează aproape cât tot romanul și, într-un anumit sens, el nu se sfârșește niciodată.

Care este, cu adevărat, casa, *locul* în care protagonistul își poate regăsi identitatea profundă? Chișinăul studiilor superioare, al dezvoltării urbane și al perspectivelor de carieră? Căpriana, sat vechi și amărât cu copii care moșăie („picură”, scrie Druță, cu unul dintre superbele regionalisme din carte) la ore, fiindcă au muncit cu brațele toată săptămâna? Sau locul natal din Bucovina, țara unde „era soare și frumos” și unde „anul întreg mirosea a stejar”?

Dacă personajul are o dramă a nefixării, însăși punerea ei și procesarea continuă a acestei problematici arată importanța fiecărui termen de apartenență. În două dintre aceste locuri aproape sacre, pentru cât a investit eroul, sufletește, în ele, timpurile noi reprezintă o forță deopotrivă destructivă și autopropagată.¹ Prin cimitirul din Chișinău, cu nukul bătrân, în care fostul student își cheltuia romantismul, vor trece în curând troleibuze. Iar clopotniței vechi de secole din Căpriana, ducându-ne spre epoca lui Ștefan cel Mare și legându-se, la propriu, de aceasta, i-a pus gând rău tocmai directorul școlii din sat, personaj de o energie demonică, cu „spatele” asigurat de instanțele superioare de partid și de stat. Bietul erou pozitiv are a-i învăța istorie, „la coada vacii”, pe niște copii² dintr-un sat dominat de un sclerată precum omologii din romanele lui D.R. Popescu; și exact în Căpriana în care istoria este predată atât de frumos, clopotnița străveche, pusă în titlul romanului, va fi până la urmă eliminată din decor.

Punctul forte al romanului nu stă totuși în acest conflict, mai degrabă schematic, între vechi și nou, tradiție și progres, vocație pentru o meserie și interes de carieră și parvenire. *Clopotnița* devine un roman absolut remarcabil prin aceea că își „ascunde” conflictul și chiar trama epică, interiorizând

¹ Linia de conflict între „timpurile noi”, industrial-citadine, și starea veche, ancestral-rurală, este remarcată și de Alexandru Burlacu, pentru care Druță „e un exponent al țărănimii împilate”, al omului „vechi”, în „dezacord flagrant cu dezideratele regimului de ocupație de a proslăvi, în limbajul epocii, *omul nou*”. *Ibidem*, p. 160, 161.

² Andrei Țurcanu rezumă astfel situația și condiția „eroului” pozitiv lăsat singur: „În confruntarea cu Baltă, Horia din *Clopotnița* lui Druță e și mai singur, ceilalți, inclusiv elevii săi, aflându-se, de frică, din lașitate, sub vraja hipnotică a puterii”. În vol. *Cartea din mâna lui Hamlet. Andrei Țurcanu de vorbă cu Nina Corcinschi*, ed. cit., p. 139.

Și în continuare, cu referire directă la epoca Brejnev: „În *Clopotnița*, scrisă pe când Brejnev era încă în forță, elevii nu se solidarizează cu învățătorul lor de istorie din teama de puterea vindictivă, necruțătoare a lui Baltă”. *Ibidem*, p. 140.

întâmplările și faptele, făcându-le să rezoneze în sensibilitatea rănită¹ și în conștiința personajului pozitiv.

Tot ceea ce se întâmplă, semnificativ, în jur și tot ceea ce s-a petrecut, edificator, în anii din urmă, este procesat și reprocessat de un eu suferind, de un profesor tânăr parcă strivit de viața încă netrăită ca lumea. Repulsia „proaspătă” resimțită de pacientul abia externat din spital se amestecă încontinuu cu amintiri nu mai puțin dureroase, iar tânărul energic și pozitiv pare că a lăsat acum locul unui îmbătrânit înainte de vreme, un personaj lovit și căzut, devitalizat și *consumat*.

Arta lui Druță se vede nu numai în stilul narațiunii și în cele câteva tablouri realizate cu o mână de maestru, ci și în această perspectivă romanească incitantă: să vezi lumea prin ochii unui om care și-a pierdut interesul pentru ea; și să cântărești o viață, sensul acesteia, cu conștiința lui deja formată că, pentru el anume, nu mai e niciun sens.

Episoadele deja consumate și noile întâmplări prin care va trece „eroul” se vor adăuga acestui fond de conștiință „obosită”, epuizată și de cunoaștere deja saturată. Pe când neobositul director este mereu proaspăt și inventiv în ticăloșiile sale, omul cumsecade, cu dreptatea de partea lui, a devenit blazat și apatic. Iar romanul ia coloritul și ritmul deziluziilor celui de-al doilea, nu dinamismul și suculența epică a manevrelor celui dintâi.

Clopotnița este un roman al identității, cum spuneam, dar scris dintr-o perspectivă și cu o viziune modernă, psihologizantă, aderentă la reliefurile interioare. Prin ochii celui atât de îndrăgostit, cu câțiva ani în urmă, de actuala nevastă, aceasta se vede acum, brusc, îmbătrânită, lipsită de frumusețe și de viață. Dracul de fată care-l pusese pe jar pe bucovineanul neexperimentat a devenit, în privirea aceluiași, un personaj ca oricare altul, o dezamăgire în plus. Probabil că și reciproca e adevărată: tânărul energic și idealist care însuflețea satul cu lecțiile și exemplele lui s-a transformat într-un ratat.

Dacă paginile decepției și ale blazării sunt foarte interesante prin această schimbare de perspectivă, implicând o observație mai crudă, mai realistă, scenele și capitolele cu tineretea plină de idealuri și credințe sunt scrise cu o pană lirică. Druță este performant, stilistic, în ambele registre, însă ceea ce în portretul interior pretindea o doză de sadism, în tabloul liric cere „gin-

¹ Nina Corcinschi a analizat, în romanul *Frunze de dor* apărut în 1957, în plin realism socialist, un „eros auroral” și o aceeași condiție de învins a personajului: „Personajul lui Druță este un învins, iar la mijloc nu e doar un eșec sentimental. Erosul e doar cutia de rezonanță cea mai sensibilă, care a dezvoltat fractura ontologică a universului patriarhal al personajului”. În vol. *Narațiuni ale erosului*, eseu, Chișinău: Editura Cartier, 2020, p. 74.

gășie” și poezie. Scriitorul le găsește, ca Sadoveanu¹, în contemplarea naturii și, ca Preda², în descrierea meticuloasă și cu umor conținut a obiceiurilor și sărbătorilor rurale. Iată mai întâi „zarea” dinaintea răsăritului, contemplată de doi îndrăgostiți, copii de țărani:

„Pământurile învălurate fugeau, rând pe rând, pierzându-se într-un fum subțirel tocmai hăt spre Nistru, spre Hotin, și, dincolo de fumul acela subțire, se mai vedea ceva, dar ceea ce se vedea era mai mult pentru suflet decât pentru ochi. Văile suflau din plin, boarea lor se tot ridica în pături moi, albe, dar, răsfățate cum erau, văile voiau să mai doarmă un pic. În zori, și plapuma se întinde, și păturile de fum s-au tot lungit și lățit de-au acoperit totul. Se vedeau numai crestele dealurilor plutind într-o mare albă, liniștită, iar ei doi, pe-o muchie de deal, pluteau pe acea mare”³.

Și iată acum viața satului, ce se întâmplă „de hram”, povestită pe îndelete și cu o duioasă ironie de către un cunoscător al obiceiurilor. Pagina este memorabilă:

„Mai spre seară, începe pofțirea musafirilor – ehei, și apoi să vezi vorbă lungă, vorbă mustoasă, vorbă de la țară. Da ia mai haideți și pe la noi, că pe

¹ Comparația cu Sadoveanu a făcut-o, printre alții, Mihai Cimpoi, în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, istoricul literar înscriindu-l pe Ion Druță în categoria „creatorilor rurali în literatură”. *Ibidem*, p. 179.

Marian Popa consideră că tema „capitală” a lui Druță este „ancestralitatea”, o temă pe care o numește „comodă”, „argumentând” în termeni mai mult decât discutabili: „...poate fi acceptată în imperiul sovietic ca aspirație proto- sau preistorică pură, tratabilă în devălmășie, iar de aborigenii săi drept revenire la sinele etnic”. În *Istoria literaturii române de azi pe mâine*, vol. II. București: Editura Semne, 2009, p. 1097. De observat că în istoriile literaturii române opera lui Druță nu ocupă un loc însemnat. În *Istoria literaturii române contemporane. 1941–2000*, Alex. Ștefănescu îi dedică numai câteva rânduri, iar în *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură* (ediția a II-a, revăzută și revizuită), Nicolae Manolescu – niciunul, fixându-l pe Druță pe lista autorilor „de dicționar”.

² Valeriu Cristea îl compară pe Druță cu mai mulți prozatori de factură realistă, printre care și Preda: „...nu poți să nu te gândești la Ion Slavici, Liviu Rebreanu, Pavel Dan sau Marin Preda. Într-atât de puternic structurată e imaginea propriei lumi țărănești pe care prozatorul basarabean o oferă, într-o limbă de o rară frumusețe”. Apud *Dicționarul General al Literaturii Române*. C/ D. Coordonator general: Eugen Simion, București: Editura Univers Enciclopedic, 2004, p. 766.

O observație validă a făcut Ion Simuț în legătură chiar cu aceste apropieri critice: „Critica de la Chișinău îl raportează pe Ion Druță mai frecvent la Mihail Sadoveanu decât la Marin Preda”. În vol. *Euopenitatea romanului românesc contemporan*, Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008, p. 85.

³ Ion Druță, *ed. cit.*, p. 70–71.

la noi încă n-ați fost și cum se poate una ca asta, zău, chiar vă rugăm, uite, vă rugăm și vă poftim să treceți numai pentru cât se închină un rând de pahare, pentru un rând de pahare, nu mai mult!

O parte din musafiri, mai ales femeile, continuă să facă mofături, bărbații înclină să cedeze și numai ce-i vezi venind cârduri-cârduri pe ulițele satului. Stăpânii merg înainte, musafirii vin în urma lor, dar iată că, la o răscruce, ră-sare ca din pământ un omulean vesel și cumsecade, care nu a avut vreme să se repeadă până în mijlocul satului să-și poftască de acolo musafirii. Nevasta îi scoate peri suri că de ce adică stau ei cu masa gătită, iar la masă – nimeni. Atunci, bietul om ce să facă – iese în drum, își alege un cârd de musafiri invitați de altcineva, îi oprește și se jură că-și face seama dacă ei nu intră măcar pe-o clipă în casa lui. Uite, leagă ștreangul de salcâmul cela de la colț, vără capul în laț și ar fi păcat, zău, că-i om încă tânăr, are nevastă, copii.

Musafirii se opresc cu toții, pentru că, oricum, rămâne o nevastă vădană, rămân copiii orfani¹.

Cinstirile „la hram” continuă... *Clopotnița* este un roman puternic și original, rezistent și după patruzeci și cinci de ani.

* * *

Tot un roman ce rezistă, în opinia mea, și la cincizeci de ani de când a fost scris este *Zbor frânt*² de Vladimir Beșleagă, autor basarabean care l-a pus pe hârtie în trei luni din 1965 și l-a revăzut, conform mențiunii din final, în 1997. Alexandru Burlacu, care i-a dedicat lui Beșleagă în 2014 o întregă carte³, îl numește încă din preliminariile acesteia „cel mai important roman-cier al timpurilor noastre”⁴ și dedică romanului *Zbor frânt* primul capitol, cu aproape cincizeci de pagini de contextualizare, analiză și interpretare critică⁵. O evaluare similară făcuse Ion Simuț în volumul apărut anterior *Euro-penitatea romanului românesc contemporan*, în care titlul capitolului dedicat

¹ *Ibidem*, p. 87.

² Vladimir Beșleagă, *Zbor frânt*, ediția a VIII-a, definitivă, Chișinău: Editura Cartier, 2013, 272 p.

³ Alexandru Burlacu, *Proza lui Vladimir Beșleagă. Hermeneutica romanului*, Chișinău: Editura Gunivas, 2014, 132 p.

⁴ *Idem*, p. 12.

⁵ În aceeași carte, structurată didactic, Alexandru Burlacu schițează și o bibliografie critică a prozei lui Vladimir Beșleagă, cu critici și istorici literari, de pe ambele maluri ale Prutului, care au avut contribuții semnificative. La data apariției volumului (2014), bibliografia critică pe subiectul Beșleagă număra zeci de cronici și studii literare, iar criticul român cu cele mai multe contribuții era Ion Simuț.